

Egyiptom művészetének tárgyalása korszakok szerint

A XIX. század végéig az a nézet uralkodott, hogy Egyiptom legrégebbi emlékei a piramisok, melyek az i.e. 2600–2500 körül épültek. Ma már régészeti leletek bizonyítják, hogy a neolitikum (i. e. 5. évezredtől) korában is komoly civilizáció létezett itt. Az i.e. 4. évezredet kb. ezer évvel megelőző időszakot nevezzük Egyiptom predinasztikus korának. Ez már töretlenül készíti elő az Óbirodalom korszakának művészetét.

Archaikus kor (i. e. 3000–2650)

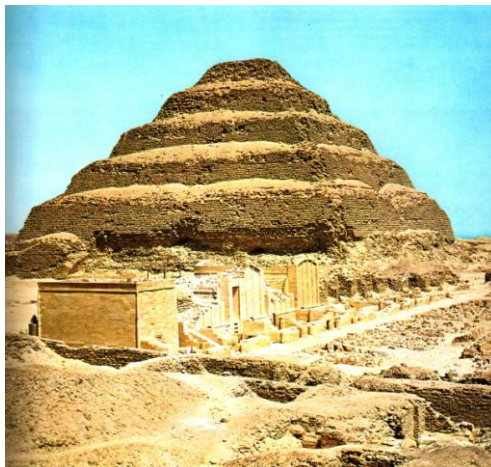
Az i. e. 4. évezred vége és az első harmada az I. és a II. dinasztia uralkodásának ideje. Az I. dinasztiát alapító legendás fáraó, Ménész egyesítette a két királyságot. A sírépületek továbbfejlődtek, megnagyobbodtak. Kiemelkedő emlék az ún. Kígyókirály sztéléje. A nagyplasztika körébe tartozó alkotások közül kevés maradt meg, inkább a kisplasztika virágzott: a férfi és női szobrocskák, elefántcsont-berakások, ékszerek, gyöngyök nagy gyakorlatot mutatnak.

Óbirodalom (i. e. 2650-2300)

Ezen belül a IV. dinasztia időszaka a legjelentősebb. Az akkor uralkodó nagy fáraók, Kheopsz, Kheprén és Mükeriosz alatt élte át Egyiptom a hatalom kiteljesedésének, s ezzel együtt az építészet és a művészetek fellendülésének első fénykorát. A kormányzás és a kultúra központja ekkor Memphisz, a főváros.

Az Óbirodalom emlékei

Szakkara: síregyüttes. A III. dinasztia egyik fáraója, Dzsószer építtette. Tervezője, Imhotep az első névszerint ismert építész. A fallal körülvett, s kápolnákkal, halotti templommal kiegészülő sírkerület legjelentősebb építménye a kb. 60 m magas, hatlépcsős piramis.

Dzsószer piramisa Szakkarában, előtérben a szent kerület építményei

A helyén eredetileg hatalmas masztabát kezdtek építeni, ez növekedett állandó nagyobbítással először négy-, majd később hatlépcsős piramissá. Ez volt az ókori Egyiptom első nagyszabású kőépítménye.

Gizeh: piramisegyüttes

A líbiai sivatag határán fekvő sírváros a IV. dinasztia idején épült. Kheopsz, Khephrén és Mükherinosz fáraók piramisain és a hozzájuk tartozó halotti templomokon kívül a királyi család tagjainak s a birodalom vezető embereinek a masztabái kerültek ide.

A gizei együttes templomai közül a legjobb állapotban Khephrén halotti temploma maradt fenn. Két részből áll: az ún. Völgy-templomból a Nílus-partján és feljebb, a piramis mellett épült tulajdonképpeni halotti templomból. A kettőt hosszan elnyúló, zárt folyosó kapcsolja egymáshoz.

Az együttes leghatalmasabb építménye a Kheopsz piramis. Az oldalaival a fő égtájakra pontosan beállított, szabályos kőgúla oldalhossza 230 m, az eredeti magassága 146,5 m. Teljes térfogata több mint 2,5 millió m³, s ennek csupán 1250-ed része, összesen 2000 m³ a belső tér. A méretek érzékeltetésére érdemes megjegyezni, hogy az építéshez megközelítően 2,3 millió, darabonként kb. 35 tonnás kőtömböt használtak fel. Egy görög történetíró feljegyzése szerint az óriási munka 30 évig tartott, s minden évben 3 hónapon át – az áradás idején – 100 000 ember dolgozott rajta. Ekkora tömeg foglalkoztatása minden részletében előre rögzített tervet s kitűnő szervezést követelt.

A gizai piramisok mellett egy hatalmas szfinx emelkedik.

Szfinx

Oroszlánteste és emberfeje van, 57 méter hosszú és 20 méter magas. A fenszíkon álló mészkősziklából faragták, a sivatagi szél időről időre homokkal borítja be alsó részét és eltakarja a belsejébe vájt római kori sziklatemplomot. Valódi jelentése hosszú ideig rejtély volt. Ma már tudjuk, hogy Kelet felé tekintő alakjában Khephrén fáraót, a közelben álló piramis építetőjét kell látnunk. Egy itt talált felirat szerint elkészülte után 1000 évvel még úgy tudták, hogy a szfinx ennek a fáraónak a képmása.

A romantika kora ebben a gigantikus szoborban, amelyet i. e. 2500 körül faragtak ki, a távont fürkésző tekintete miatt a megválaszolatlan kérdések titokzatos szimbólumát látta. A szfinx fejét klaft borítja, a fáraók hagyományos fejdíszé. A gizai Szfinx (20 méter magas és 57 méter hosszú). Abból a mészkősziklából faragták ki, amelyből Kheopsz piramisához bányászták a tömböket. Feltehetően Khephrén uralkodása idején készült. 1380-ban a képrombolók, később a Mamelukok súlyosan megcsönkítették. Mellső lábai között látható az ún. álom-sztélé, amelyet IV. Thotmesz egy évezreddel a Szfinx elkészülte után állíttatott. A sztélé szövegében a fáraó elmondja, hogyan ajándékozta neki a Szfinx a királyi hatalmat hálából, amiért kiszabadította a sivatagi homok rabságából.

Első átmeneti kor (I. e. 2300–2065)

A művészet színvonala ekkor hirtelen mélyre zuhant. A sírokat a Memphisz környéki masztabákon kívül a sziklába vájták és alig díszítették. Drága sírmellékletek helyett egyszerű és olcsó agyagtárgyakat helyeztek el bennük. A korábban csak reliefen ábrázolt áldozati jeleneteket szobrokba mintázták (szolgaszobrok). A halotti szobrászat anyaga fa, nagyméretű kőszobor ritkán fordul elő.

A Középbirodalom (i. e. 2065–1585)

Az újraegyesítéssel kezdődik, s az i. e. 2. évezred első negyedét átkarolva a XI. dinasztia trónra lépésétől a XII. dinasztia bukásáig tartott. Ekkor már Théba a főváros.

A másfél évszázados szétszakítottság után a művészetet az egyszerűség és a realizmusra való törekvés jellemezte. Az építészet emlékek közül csak kevés maradt épen. Piramisokat még építettek, de sokkal kisebb méretben, és téglából. Az előkelők oszlopos sírokat vájtattak a sziklába és falfestményekkel díszítették.

A szobrászatban két tendencia különíthető el. Az északra, Memphiszbe tehető műhely az óbirodalmi példákat utánozta, e szobrokból azonban hiányzik a monumentalitás. Ezzel ellentétes törekvésű volt a déli, thébai csoport, aminek törekvéseit nyers realizmus jellemezte. A memphiszi hagyományokat lágy vonások, a thébait erőteljes arcvonások jellemezték.

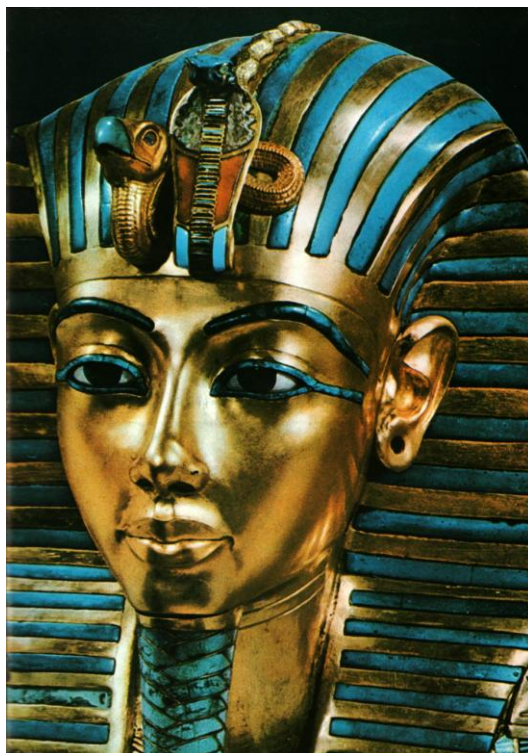
A Középbirodalom emlékei

Beni-Hassán: sziklasírok

A XI-XII. dinasztia idejéből származó sírokat a Nílus-part meredek sziklafalába vágták. A tartomány kormányzói s előkelői temetkeztek itt.

Kahun: piramis-város. A XII. dinasztia korából való tervezett város a II. Szeszósztrisz sírjának építését irányító tisztviselők és papok, valamint a felügyelők és szakképzett mesterek lakóhelye volt. Valószínűleg már a Középbirodalom idején elnéptelenedett, romjait belepte a sivatagi homok, ennek köszönheti a fennmaradását.

Tutanhamon arany halotti maszkja. Kairó, Egyiptomi Múzeum

Howard Carter hatévi ásatás után találta meg a Királyok Völgyének egyik sírjában. Tutankhamon visszatért az Amon-kultuszhoz, s ezért nem tudta megőrizni az Amarna-stílust, az egyiptomi művészet egyik legérdekesebb irányzatát. Ez az ábrázolás azonban még magán viseli e stílus vonásait.

Második átmeneti kor (I. e 1585–1580)

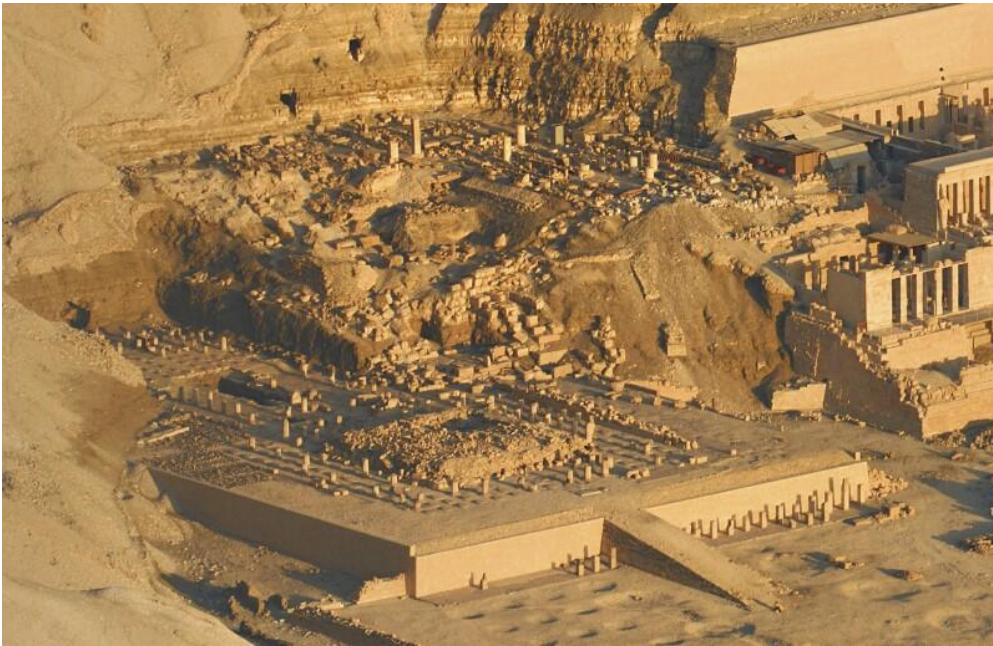
Az országon a hükszoszok uralkodtak, kevés emlék maradt fenn. Az alkotások az előző korok alkotásait utánozzák.

Az Újbirodalom (I. e. 1580–1085)

Az idegen hódítók kiűzése után az i. e. 2. évezred második fele a XVIII-XX. dinasztia uralkodása. Egyiptom ekkor éri el legnagyobb területi kiterjedését, s a hatalma csúcsán álló birodalomban a művészet is újból felvirágzik. A XX. dinasztia utolsó fáraói korában azonban a társadalmi ellentétek kiéleződése, a felkelésekben kirobbanó feszültség erősen gyengíti a birodalmat.

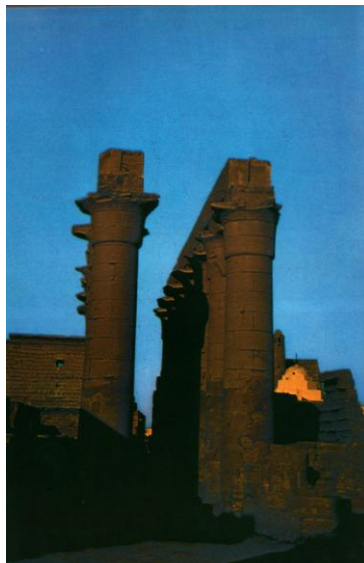
A királyok többé nem piramisba, hanem sziklasírba temetkeztek. Egyszerű elrendezés jellemzi őket: szelíd lejtésű, hosszú folyosó visz a szikla mélyében kialakított sírkamrához. A folyosót időnként kis szentélyek szakítják meg. A királynék és hercegek hasonló típusú sírjai ettől délre, a Királynék völgyében találhatóak.

Az Újbirodalom emlékei

Deir el-Bahri: terasztemplom

A XVIII. dinasztiahoz tartozó Hatsepsut királynő építtette az i. e. 2. évezred közepén. Ez az ókori Egyiptom legfestőibb megjelenésű temploma.

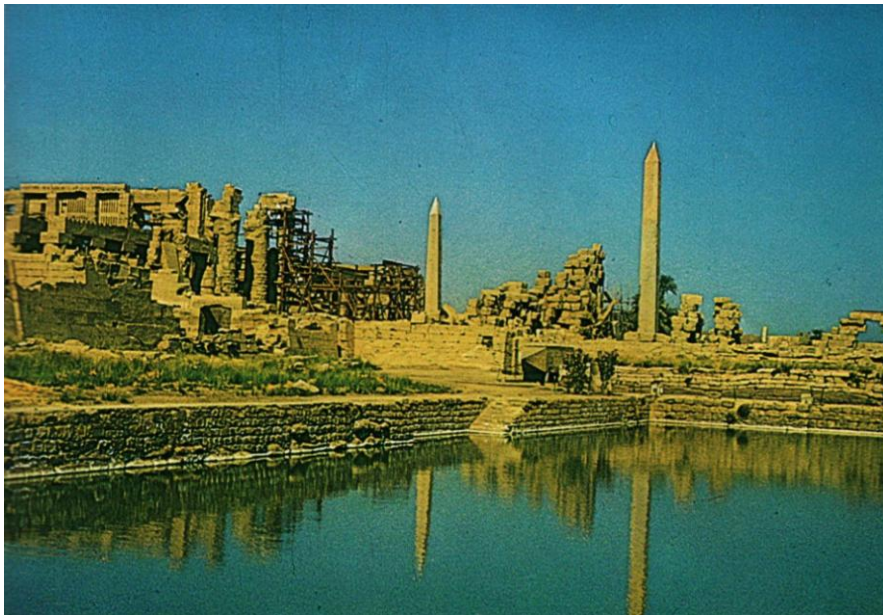

A luxori Amon templom nagy oszlopsora

A XVIII. dinasztia idején, III. Amenhotep építtette. Egy évszázaddal később, az i. e. XIII. században, a XIX. dinasztiahoz tartozó II. Ramszesz alatt a bejárat felől újabb udvarral bővült. A luxori templomot a későbbi hozzáépítés kissé rendhagyóvá változtatta.

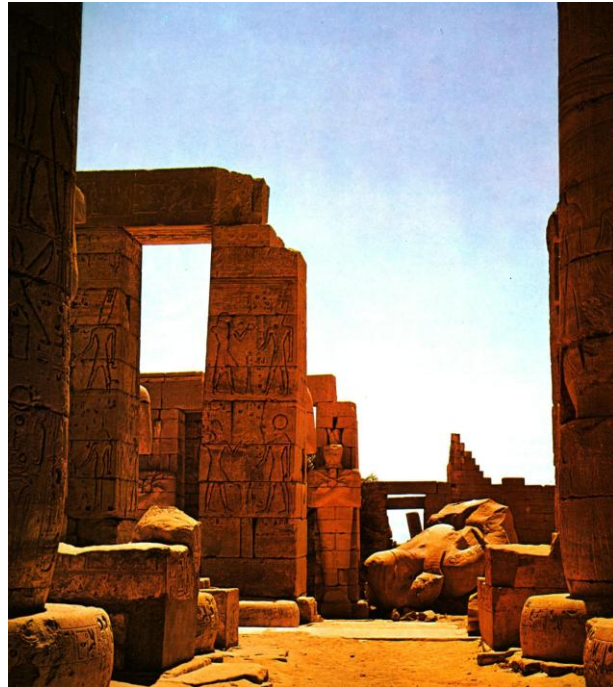
Karnak: Amon templom

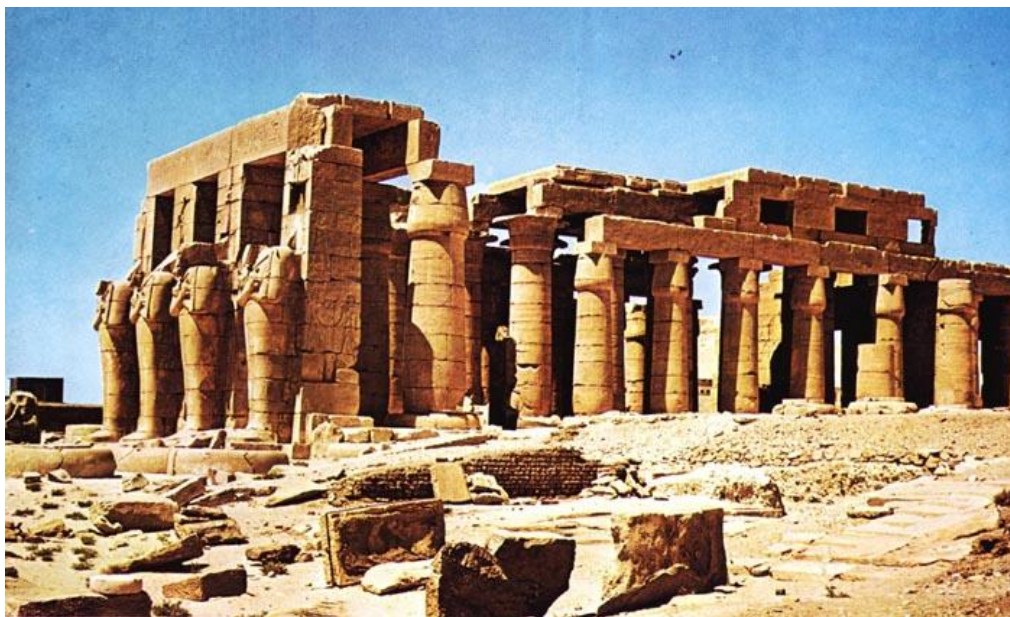
A szent tó a karnaki templomban

Ez volt az ókori Egyiptom leghatalmasabb temploma. Építése a XVIII. dinasztia első fáraóinak idején kezdődött, az i. e. XVI. század végén, s több mint 1200 évvel később, a Ptolemaioszok alatt fejeződött be.

Ramszesszum: II. Ramszesz halotti templomának együttese, a Nílus bal partján, Théba nyugati oldalán emelkedik az ún. Királyok völgyében.

A Ramszesszum első udvara

Ramszesszum

Az udvarait ékesítő falak nagyrészt elpusztultak, csupán az előcsarnok maradt meg, s jól kivehetők még az oszlopsorok. A templom a XIX. dinasztia idején végérvényessé kiérlelt típust képviseli.

A legnagyobb, Királyok Völgyében található piramis I. Széthi fáraóé, aki egyébként II. Ramszesznek, a nagy építőnek az apja.

Abu Szimbel: Nagytemplom

A Nílus bal partjának magas sziklafalába mélyülő barlangtemplomot II. Ramszesz alakította ki. Alaprajzi elrendezése, a terek sorolása az épített templomok megoldását ismétli.

Karnak: Honszu templom. Amon hatalmas főtemploma mellett a XX. dinasztia idején, az i. e. 12. század első felében III. Ramszesz építtette. Az egyiptomi templomok térsorolásának legtisztább példája.

Késői kor (i. e. 1085–332)

Az i. e. 1. évezred a szétbomláshoz vezető belső harcok és a részleges egyesítésért vívott küzdelmek szünni nem akaró sorozata. Az erejét vesztett birodalom a hódítók martaléka lett. Az i. e. VII. század közepén az asszírok foglalták el, majd száz évvel később a perzsák, i. e. 332-ben pedig Nagy Sándor hellenisztikus birodalmába olvadt bele. A korszak abszolút hanyatlást mutat a művészet minden ágában. Az építészet néhány kiemelkedő emléke – néhány új templom kivételével – az újbirodalmi centrumokba épült. Az uralkodók szentélyekkel és csarnokokkal bővítették a thébai és karnaki templomokat, sok esetben restauráltattak is.

A síkművészet konvencionális lett, témája vallásos ábrázolásokra szorítkozott. Csak a XXV. dinasztia idején érezhető változás. A szobrászok ekkor olyan műveket alkottak, melyek mérhetők a klasszikus egyiptomi példákhoz. A régi tematikát és stílust ismételték, a művészet teremtő ereje hiányzott. A szaiszi kor legkiemelkedőbb emlékei életteli portrék. Az öregséget, csúnyaságot idealizálás nélkül fejezték ki.

Fellendült viszont a bronzszobrászat: remekbe formált, csiszolt istenszobrok és az egyre erősödő állatkultuszt szolgáló, tömegekben előállított szobrok magas technikai tudással készültek.

A Késői birodalom emlékei

Pap portréja(Boston, Museum of Fine Arts)

Szakkarából, az i. e. IV. századból. A nagyszerű kidolgozás új művészi felfogás térhódítását bizonyítja. A fejet különösen kemény, kék bazaltból faragták. Kifejező realizmusa pontosan felidézi a szemhéjak szegélyét, a homlok redőit és a száj szögletének ráncait.

Edfu: Hórusz templom. (34. sz. kép)

Edfu: Hórusz templom

A Ptolemaioszok korában épült, az i. e. III. század közepétől kezdve majdnem két évszázadon át. Lényegében az Újbirodalom templomainak hagyományossá lett megoldását követi, de a térsor alakításában már érezhetően jelentkezik a görög építészet hatása. Hasonló elrendezéssel épült a Késői birodalom korának másik jelentős emléke, a denderai Hathor templom.

Ptolemaiosz-kor (i. e. 332–30)

A művészet kettős arculatot öltött. A klasszikus hagyományokat őrző irányzat csak templomokban és vallási célt szolgáló emlékeken uralkodott, míg a mindennapi életben erőteljes lett a görög művészet hatása. Az Egyiptomban készült alkotások jelentős része az ókori görög művészet témaköréhez tartozik. Kiemelkedő építészeti emlékek főleg a templomok. A síkművészetben általánossá vált a vájt relief. A portréműfajt – erős görög hatásokat mutat – főleg konvencionális alkotások szemléltetik.